

Ang Etika ng Himagsikan: Isang Panimulang Pagtatangkang tungo sa Etika ng Katipunan

Jose Mario DE VEGA

San Beda University

mario_the_radical@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-0038-7922>

ABSTRACT

Layong patunayan ng papel na ito na sa pamamagitan ng metikuloso at masusing pagsusuri ng literatura ng Katipunan, lalong higit ng mga naging akto ng prinsipal nitong mga tagapagtaguyod na sa pagsusulong ng Himagsikan o Rebolusyon para bawiin sa mga linsil na mananakop at ibalik sa Inang bayan ang Kalayaan, Kaginhawahan, Kasaganaan at Katarungan ay gumamit at ginabayan ng mga prinsipyong moral at etikal ang Supremo, kapatid na Pingkian at ang mga Anak ng Bayan.

Ang akdang ito ay isang mapanghamong proyekto, sapagkat ito pa lamang ang kauna-unahang pagtatangka na magsulat ng komprehensibo at depinitibo hinggil sa nasabing paksain.

Patutunayan na hindi lamang mga moralista ang mga Katipunero, sapagkat sila ay mga malay at deliberatibong mga indibidwal na kinakasihan ng ideolohikal at pampulitikang programa na nakasalig sa kanilang mga paniniwalang rebolusyonaryo. Ipakikita/Ipinakikita rin sa akda na ang pampulitika at ideolohikal na pilosopiya ng Katipunan ay masasalamain at maaapuhap sa kanilang moralidad at etika bilang mga rebolusyonaryo o manghihimagsik.

Kalabisan nang sabihin pa, ngunit ang mga pilosopiya ng nasabing literatura, panitikan at aksyon ay hindi lamang nagmula sa kaalaman o kaloobang-bayan, kundi inspirado rin ng mga kaisipan na nagmula sa labas at ang mga Katipunero ay umakto't gumampan ng kanilang rebolusyonaryong tungkulin batay sa sirkumstansya at hinihingi ng nasabing panahon.

Mga Susing Salita: *Himagsikan, Kalayaan, Kaginhawahan, Katarungan, Etika*

The Katipunan did not address its appeals to any class or sector of society. It sought to unite the entire nation, to mobilize the whole *bayan*, in the fight for freedom, and it welcomed support from wherever it came, from rich and poor, from hacenderos and peasants alike. When men and women joined the *Katipunan*, they did so not as communists, as monarchists, as devotees of *Bathala* or as atheists. They joined the *Katipunan*, they risked their lives, because they desired passionately, in the words of their *Kartilya*, “to unite the hearts and minds of all...in order that this union may be strong enough to tear aside the thick veil that obscures thought, and to find the true path of Reason and Enlightenment.” They deserve to be remembered and honored as they truly were, as patriots who saw liberty as the path to progress, and who stood up to fight for liberty.¹

 ng layunin ng papel na ito ay tingnan at suriin kung sa pagsusulong ba ng Himagsikan ay gumamit o ginabayan ng mga prinsipyong moral at etikal ang Supremo, kapatid na Pingkian at ang mga Anak ng Bayan.

Orientalismo: Ang Paggigiit ng Kaakuhan at Dalumat ng Haring Bayang Katagalugan

Ayon sa rehimen ng katotohanan na nilikha o itinakda ng Orientalismo, ang mga Oriental, diumano, ay mga *backward, degenerate, uncivilized at retarded*.

Pinalalabas na nagkaroon lamang ng “kultura”, “kabihasnan” at “sibilisasyon” ang mga oriental o mga katutubong sinakop ng mga taga-Kanluran noong sila ay tinuruan at sinanay ng kanilang mga panginoon sa “wastong pamumuhay”, “pamamahala” at iba pa. Sa kasalukuyan, kinikibit-balikat na lamang ang ganitong mga paratang.

Halimbawa, paano masasabi na ang bansang Hindustan o India ay walang kultura o sibilisasyon? Hindi ba’t sila ang isa, kundi man ang pinakamatandang pamayanan o sinaunang sibilisasyon sa mundo? Paano nangyari o nakapangyari na ang *ancient* (India) ay *uncivilized* at ang *late comer* sa sibilisasyon, ngunit isa sa numero unong tagapagtatag/taguyod at tagapagbandila ng pananakop at kolonyalismo na mga Ingles ay ang mga sibilisado?

Ito ba ay dahil sa kanilang mga kasuotan? Ito ba ay dahil sa kanilang mataas na uri ng mga armas-pamuksa? Ito ba ay dahil sa kanilang “edukasyon”? Ito ba ay dahil diumano sa kulay ng kanilang balat? Ano ang partikular na karapatan ng mga taga-Kanluran (mga Ingles) na magturo ng *sex education* o *human anatomy* o *basic biology* sa mga taga-India? Hindi ba’t nagmula sa bansa o sibilisasyong yaon ang aklat na *Kamasutra*?

Kung gayon, sa aking tingin ay arbitraryo at hindi makatwiran ang pamamaraan o “pamantayang” ginamit ng mga taga-Kanluran sa mga bansang kanilang sinakop.

¹ Jim Richardson, *The Light of Liberty Documents and Studies on the Katipunan, 1892-1897 Preface* (Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2013).

Sa konteksto, partikular ng Pilipinas, ipinakita ng masinop na anotasyon² ni Rizal sa *Sucesos de las Islas Filipinas* ni Antonio Morga³ na ang bayang ito ay may malusog at mayamang sibilisasyon at kultura bago pa man dumating dito ang mga kolonyalistang Kastila.

Kung gayon, paano tayo “nadiskubre” ng mga Espanyol gayong daang taon bago sila napasuot at nangaligaw dito sa ating mga dalampasigan ay malawak at ekstensibo na ang pakikipag-ugnayan at kalakalan ng ating mga ninuno sa ating mga kapit-bahay o karatig-bansa sa Timog-Silangang Asya at maging sa Tsina mismo?

Paano naging “backward”, “degenerate”, “uncivilized” at “retarded” ang ating mga ninuno na marunong makipagkalakalan at mag-establisa ng mga ugnayan at relasyong diplomatiko/negosyo sa ating mga karatig-bansa?

Sa akusasyong “tamad” ang mga sinaunang Pilipino, ito ay sistematiko at maliwanag na tinalakay ni Rizal sa kanyang *Sobre la Indolencia de los Filipinos*.⁴

Ang katotohanan, hindi tamad ang mga Pilipino; ang nakitang katamaran ay produkto ng ilang salik historikal at ekonomiko na dinulot ng dantaunang kolonyalismo.⁵

Sa usapin na tayo ay walang konsepto ng kasaysayan, ito ay maliwanag na dinurog at mariing tinutulan ni Supremo Bonifacio sa kanyang akdang ‘Ang Dapat Mabatid ng mga Tagalog’.⁶

Hindi ba’t ang taguri o tawag nina Supremo at ng mga Anak ng Bayan sa bayang ito ay ‘Haring Bayang Katagalugan’?

Ang Pilipinas ay ngalan na nagmula sa isa sa hari ng mga Kastila na sa atin ay sumakop. Kung gayon, hindi ito nagrerepresenta o kumakatawan sa atin.

Mali na ito ang gamiting ngalan o simbolo upang tayo ay ipakilala o isalarawan.

Kung gayon, kung gagamitin natin ang lente ng Orientalismo, ang mga Anak ng Bayan ay nagbalik sa kanilang Dakilang Lumipas o Masaganang Nakaraan (*Glorious Past*).

Tingnan ang ilan sa mga katanungan na ipinasasagot ng Katipunan sa mga ibig na sumapi:

“Ano ang kalagayan nitong ating lupa noong uala pa ang mga Kastila?”

“Ano ang lagay nitong Sangkapuluang Filipinas ngayo’t, nasa kapangyarihan ang mga Kastila?”

² Jose Rizal (Paris: 1890).

³ Antonio de Morga, *Sucesos de las Islas Filipinas* (Mexico: 1910).

⁴ Jose Rizal, *La Solidaridad*, (Madrid: 1890).

⁵ Kasukaban ang terminolohiya o salitang ginamit ni Emilio Jacinto (Pingkian) upang ilarawan ang kawalanghiyaan at katakawan ng mga Kastila. Tingnan ang kanyang “Liwanag at Dilim (1896).

⁶ Sa akdang ito (Marso, 1896) ay maliwanag na ipinakita ni Bonifacio ang ginawang pagtataksil ng mga dayuhan sa naging kasunduan ng mga Tagalog at mga Kastila.

“Kung sakali’t maalis sa mga Kastila itong Filipinas at mapa sa pamamahala ng tagalog na siyang tunay na may are, ano kaya ang maguiguig kalagayan?”⁷

Kabuluhan ng Orientalismo sa Danas/Kasaysayan/Konteksto ni Inang Bayan

Bilang isang bayang sinakop, naniniwala ang may-akda na maraming mga kabang yamang karanasan, mga aral at mga kislap-diwa (*insights*) na maaaring natutuhan at magamit mula sa teoryang ito.

Isa na halimbawa ang hindi pagtanggap ng mga katawagan ng mga mananakop sa atin at pagbabasura ng kanilang mga deskripsyon laban sa atin.

Halimbawa, ang pagtawag sa atin bilang mga Indio (Tsonggo)⁸, *Brown Americans*, Moro, Bandido, Tulisanes, Ladron, Remontados, Insurekto, Erehe, Pilibustero, Etsa-pwera⁹ at iba pa...

Ang pagsasalarawan sa atin bilang mga tamad at mahihina at iba pang mga paninirang-puri na wala namang katotohanan.

Ang Orientalismo ay maaari nating gamiting sandata, bilang pagtatakwil sa mga ipinaparatang o inaakusa sa atin at gamitin o gawing inspirasyon upang tayo ay magbalik sa ating nakalipas, kilalaning muli ang ating mga sarili, mag-isip sa ganang atin¹⁰, tanggapin kung sino at ano ba talaga tayo at sa huli ay ipaglaban ang ATING KAAKUHAN...

Ang Supremo bilang isang Manghihimagsik o Rebolusyonaryo

Hindi ko maintindihan ang posisyon ng ilang histoyador ng Bayang ito! May nagsasabi na “mainitin daw” ang ulo ng Supremo at ito raw ang isa sa dahilan kung kaya siya pinatay sa Cavite.

May mga nagsasabi rin na siya ay arogante¹¹

May nag-aakusa rin na siya ay may “*dictatorial tendencies*”!

Sa ulat ni Propesor Teodoro A. Agoncillo sa “*Revolt...*”:

“Once, seeing two fellow-members on the verge of exchanging blows resulting from a heated discussion, he quietly approached the antagonists and cautioned them: “Now, don’t quarrel. You know

⁷ Jim Richardson, *The Light of Liberty*, 109-110.

⁸ Tinawag naman nina Rizal ang mga Kastilang kaklase nila bilang mga Kastila Bangus.

⁹ Jun Cruz Reyes, *Etsa-Puwera*, (Quezon City: University of the Philippine Press, 2000).

¹⁰ Kailangan nating “huwag sukatin ang talino at kakayahan sa kabihasanan o civilizacion ng iba. Kailangan nating magpahayag sa ating sariling wika at mag-isip ng may kasarinlan.” Sangguniin/tingnan ang aklat ni Ramon Guillermo, *Ang Makina ni Mang Turing* (Quezon City: University of the Philippines Press, 2013), 61.

¹¹ Soledad Borromeo-Buehler, *Scripted by Men not by Fate Andres Bonifacio in Cavite* (Quezon City: University of the Philippines Press, 2017), 100.

“Bonifacio...was a true democrat, not a bad “loser,” a man of integrity and unwavering dedication to one goal: the redemption of his country from the shackles of foreign domination by raising the standard of revolt.”

that you are brothers.” And the two men were pacified. At another time when Bonifacio and Daniel Tirona were in Dr. Valenzuela’s house, the two exchanged opinions about revolution. Tirona became heated, though Bonifacio remained calm and showed no signs of excitement. Dr. Valenzuela, who was putting on his coat, approached Tirona and said: “I know, Don Daniel, that you are more educated than Don Andres, but when it comes to the history of revolutions, I think that you have yet to read all the books that he has read on the subject before you can successfully defend your side.” The discussion was immediately stopped. Tirona left a few moments later.”¹²

“Minsan, nang makita ng Supremo na nasa yugto na magsusuntukan ang dalawang kasapi ng Katipunan gawa ng isang maalab na pagtatalo, buong kahinahunan niyang nilapitan ang nasabing mga kasama na nagtatalo at sila ay kanyang pinangaralan: “Huwag kayong magtalo. Hindi ba ga’t inyong batid na kayo ay magkapatid?” Gawa noon ay pumayapa ang nasabing nagsisipagtalo. Sa isa pang pagkakataon, noong si Bonifacio at Daniel Tirona ay nasa tahanan ni Dr. Valenzuela, ang dalawa ay nagpalitan ng mga opinyon hinggil sa usapin ng himagsikan. Si Tirona ay naging mainit sa kanyang pagpapahayag, samantalang nananatiling mahinahon si Bonifacio at hindi kakikitaan ng anumang uri ng marahas na damdamin. Si Dr. Valenzuela, habang isinusuot ang kanyang damit-panlamig ay lumapit kay Tirona ay winikang: “Batid ko Don Daniel na kayo ay higit na may pinangaralan kumpara kay Don Andres, ngunit pagdating sa usapin ng kasaysayan ng mga himagsikan, pinanghahawakan kong hindi pa po ninyo nababasang lahat ang lahat ng mga babasahing ukol sa usapin na kanya nang nabasa, upang matagumpay ninyong maipagtanggol ang inyong posisyon.” Natigil noon din ang diskusyon. Si Tirona ay umalis na din makalipas lamang ang ilang sandali.” (Malayang salin ng may-akda)

Pinanghahawakan ko at labis akong sumasang-ayon na ang Supremo ay isang tunay na maginoo at nuknukan ng pagkamahinahon¹³ na siya rin namang pundasyon ng kanyang karakter.

Kung mainitin ang kanyang ulo, paano nangyari na umabot sa tatlung libo ang kasapi ng Katipunan?

Kung may problema sa “*temper*” ang Supremo, paano nangyari na mapanatili niyang lihim ang Katipunan mula 1892 hanggang 1896?

Kung arogante ang Supremo, ni minsan ay wala naman akong nabasa na siya ay inakusahang lumabag sa *human rights* o siya ay may inabuso o may inapi o may inapakang tao o kasapi ng samahan!?

Ang masakit na katotohanan, siya pa ang walang-awang nilapastangan ng kanyang mga mga huwad at mapag-imbob na kasama sa Katipunan.

¹² Teodoro A. Agoncillo, *The Revolt of the Masses* 2002 Edition (Quezon City: University of the Philippines Press, 1956), 79.

¹³ Batid ng manunulat na ito na kontrobersyal, ngunit pinaninindigan ko pa rin na may mga akto ang Supremo na hindi ko mawari o maunawaan. Halimbawa, sa Kombensyon sa Tejeros, sa kabila ng katotohanan na may nagaganap na dayaan ay bakit siya pumayag na magkaroon ng halalan at palitan ang Katipunan? Gayundin ang kanyang akto noong sila ay pinapuputukan na sa Limbon, siya ay buong payapa na nanaog at sinabihan ang kanyang pwera na huwag tumugon sa mga nagpapaputok sa kanila, dahil daw sa ang dalawang panig ay mga magkapatid. Sa aking tingin, sana ay nawari ng Supremo na hindi lahat ng mga “kapatid” ay tunay ngang mga kapatid. Halimbawa, magagawa ba ng isang tunay na kapatid ang pumatay at sumalangsang sa isang kapwa-kapatid? Ito ay hindi lamang kasalanan sa Kasaysayan, kundi maging sa buong Bayan.

Paano magkakaroon ng “*dictatorial tendencies*” ang Supremo, gayong wala namang ulat na siya ay umastang diktador sa loob man ng samahan o kahit sa kanyang pamilya?

Saan ka nakakita ng tao na nagpuputukan na ay nagawa pang lumabas ng kanyang kubong tinutuluyan upang umawat?

Ang Supremo bilang Etikal na Manunulat/Pilosopo at Radikal na Rebolusyonaryo

Hindi mapapasubalian ang katotohanan na ang mga isinulat ng Supremo at gayundin ang literatura ng Katipunan ay tadtad ng mga moral na prinsipyo at mga banal na adhikain¹⁴. Katunayan, maraming nagpapalagay¹⁵ na ang Kartilya ay ang *moral tract* o *code* ng mga Anak ng Bayan.

Sentral na tesis o posisyon ng manunulat na ito ay: wala man tayong ebidensya o patunay o pruweba na nabasa o nagkaroon ng pagkakataon ang Supremo na mabasa ang mga etikal na pilosopiya nina *Aristotle*, *Immanuel Kant* at *Jeremy Bentham* ay masasabi natin nang walang alinlangan na ang Supremo ay may sariling pananaw, pagbasa at pakahulugan sa mga nasabing pananaw o posisyon mula sa Kanluran.

Hindi sinasabi ng may-akda na ang mga indibidwal lamang na nakabasa ng mga etikal na pilosopo sa itaas ang tanging may karapatang maglahad ng kanilang bersyon o sariling pagtingin sa etika at moralidad.

Ibig lamang diinan na ang Supremo, gawa ng kakapusan sa buhay, kakulangan ng panahon at pagkakataon at kanyang katatayuan sa buhay ay hindi marahil nakapagbasa ng mga akdang tungkol sa moral na pilosopiya; ngunit hindi matatawaran ang kanyang ambag na kaisipan sa batid na ito ng kaalaman na ating makikita sa kanyang mga isinulat at maging sa buhay na kanyang isinabuhay.

Patutunayan ng munting sanaysay na ito na ang Supremo ay may sariling konsepto ng mga prinsipyo ng Utilitarianismo, Kantianismo at Etika ng Birtud ng mga Griego, kahit pa hindi n’ya ito nangabasa --- sapagkat ang kanyang saloobin, pagtingin at sariling pananaw hinggil sa mga kauri o katulad na ideya ay makikita rin sa ating sariling kaugalian, kultura, pananaw, pilosopiya at mga saloobin.

Alalaong baga’y sa mga taal na kaisipan at pilosopiyang-bayan na nasa kalooban ng mga mamamayan ng bayang ito!

¹⁴ Kung susuriin ng maigi ang Dekalogo ng Supremo at Kartilya ni Jacinto ay walang pasubali na paulit-ulit nilang binabanggit at sinasalungguhan ang mga ideya, konsepto at prinsipyo ng Kalayaan, Pagkakatantay-pantay, Kapatiran, Katwiran, Kagalingan, Pagdadamayan, Kaginhawahan at Kaliwanagan. Jim Richardson, *The Light of Liberty*, 131.

¹⁵ Tingnan ang aklat ni Rolando M. Gripaldo, *Liberty and Love: The Political and Ethical Philosophy of Emilio Jacinto* (Manila: De La Salle University Press, 2001). Gayundin ang “The Civil and Religious Ethic of Emilio Jacinto” sa Rene B. Javellana sa kanyang *Morality, Religion and the Filipino* (Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1994). Tingnan din ang Isabelo de Los Reyes, *The Religion of the Katipunan* (Manila: National Historical Institute, 2009). Maaari ding sangguniin ang Cesar A. Majul, *The Political and Constitutional Ideas of the Philippine Revolution*. (Quezon City: University of the Philippines Press, 1996). Espesipiko ang mga pahinang 35, 36, 53, 208, 209 at 217.

Ito raw sa pananaw ni Propesor Virgilio Almario ay:

“...ang daigdig ng sinauna’t katutubong tradisyon na nasikil ng dominanteng pamahalaang kolonyal ngunit patuloy na sumisikdo sa Gawain at pag-iisip ng mga Filipino. Matalik na nakatimo ito sa mga panitikang-bayan, kumikislot nang tahimik kahit sa mga akdang legal at inilimbag sa pahintulot ng awtoridad, at patuloy na gumagabay sa wika ng taumbayan sa kabila ng dominanteng kaisipang Kristiano at kolonyal. Ang subersibong papel ng tradisyong ito ay ang patuloy na nasisikil sa pagsulat ngayon ng kasaysayan, at lalo na sa pagpapahalaga ng akdang Katipunero.”¹⁶

Hindi naging rebolusyonaryo¹⁷ si Gat Bonifacio dahil lamang sa nabasa niya ang *History of the French Revolution* o dahil sa *Noli* o *Fili*¹⁸!

Totoo na nakatulong ang mga nasabing literatura upang lalo pang mag-alab ang kanyang damdaming makabayan at lalong nagtulak sa kanya sa landas ng Paghihimagsik at Himagsikan, ngunit pinanghahawakan kong naging Rebolusyonaryo o Manghihimagsik ang Supremo gawa ng mga inhustisyang kanyang nakita, ang kalunos-lunos na kalalagayan ng kanyang mga kababayan at gayundin ng bayan sa kabuuan nito at ang kanyang likas na talinong ibinigay sa kanya ng Inang-Kalikasan!

Dumagdag na lamang ang mga nasabing literatura upang mas lalo niyang paunlarin ang kanyang kamalayan at kamulatan sa harap ng mga hindi makataong sosyo-pulitikal na sistema na umiiral sa rehimeng Kastila!

Malaking tulong din sa aking pananaw ang personal na pinagmulan at sariling karanasan ng Supremo! Hindi maihihiwalay ang personal sa pulitikal, sapagkat ang pulitikal ay siya rin namang personal!

May kaugnayan at malaking salik ang mga paghihirap na dinanas at pinagdaanan ng Supremo sa kanyang buhay. Nakita niya ang hirap na dinanas

¹⁶ Virgilio S. Almario, *Panitikan ng Rebolusyon (g 1896) Isang Paglingon sa Katipunan ng mga Akda nina Bonifacio at Jacinto* (Maynila: Pambansang Komisyon para sa Kultura at Sining, 2013), 31.

¹⁷ Hindi ako umaayon sa pahayag ni Nick Joaquin sa kanyang *A Question of Heroes* (Makati: Ayala Museum, 1977). Espesipiko sa pahina 158:

“If the Katipunan could speak of restoring a prehispanic paradise. It was because of research done by ilustrados and propagated by them to revive national pride. Bonifacio, their ardent student and apprentice, followed their words so closely it’s even said he took the idea of storming the powerhouse in San Juan and then advancing down Sta. Mesa into Manila from *El Filibusterismo*, where Simoun had a similar plan of entering Manila by way of Sta. Mesa.”

Hindi rin ako umaayon sa posisyon ni James Le Roy sa *The Philippines, 1860 – 1898 --- Some Comment and Bibliographical Notes*, sa Emma Blair at James Alexander Robertson (mga patnugot), *The Philippine Islands 1493-1898*, LII, espesipiko sa pahina 185 kung saan nasusulat ang ganito:

“...gathering his ideas of modern reform from reading Spanish Treatises on the French Revolution, he had also imbibed a notion that the methods employed by the mob in Paris were those best adapted to secure amelioration for the Filipinos. His ideas were those of a socialist, and of a socialist of the French Revolution type, where the pressure of industrial competition is almost unknown, and where with the slightest reasonable exertion starvation may be dismissed from thought.”

Sa halip, ako ay umaayon nang ganap kay Adrian E. Cristobal, sa kanyang pahayag na ang “... revolution does not intrude into a man’s mind by a cold intellectual process of observation to conclusion. It does not capture the minds and hearts of a group of men after a series of seminar and discussions. It comes not as orderly thought but, if you will, disorderly feeling. Revolution is a logic of chaos. **The revolutionist, the revolutionary leader, must, however, give it form. Here the words are important, and Andres Bonifacio had them.**” Tingnan ang Adrian Cristobal, *The Tragedy of the Revolution* (Quezon City: The University of the Philippines Press, 2005), 17. Sa akin ang pagdidiin.

¹⁸ Ayon kay Propesor Resil B. Mojares, “Bonifacio did not come out of nowhere; he came out of a movement that had started to broaden in terms of class and race throughout the nineteenth century.” Tingnan ang Resil Mojares, *Interrogations in Philippine Cultural History The Ateneo de Manila Lectures* (Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2017), 29.

ng kaniyang pamilya't magkakapatid ay katulad din naman ng paghihirap na dinaranas ng kanyang mga kababayan sa ilalim ng pamunuang walang pagpapahalaga sa mga tao, katutubo't mamamayan!

May kaugnayan o direktang relasyon ang kanyang personal na paghihirap sa kolektibo o pangkalahatang paghihirap ng Bayan!

Naging Rebolusyonaryo ang Supremo gawa ng kanyang mga naranasan, nakita, nabasa at napag-alaman!

Magkakaugnay ang lahat ng mga ito!

Ang Kartilya Bilang Moral na Kodigo ng Katipunan

Maliwanag ang nasusulat sa mga tala ng ating kasaysayan. Sumulat ang Supremo ng Dekalogo na siya sanang gagamiting *primer* o gabay para sa mga bagong kasapi at gayundin sa pagrerekut ng mga bagong kapatid, ngunit nang kanyang makita't nabasa na mas maganda at tila higit na mainam para sa mga kapatid ang isinulat ni kapatid na Pingkian ay dali-daling isinantabi ng Supremo ang kanya at nagpasya siyang gamitin ang isinulat ni kapatid na Emilio Jacinto.

Dito ay maliwanag nating makikita ang mataas na pagtingin ng Supremo sa kakayahan at kaalaman ng kanyang nakababatang kapatid na higit pa sa kapatid ang turing n'ya! Ang tanging mahalaga lamang sa Supremo ay ang pag-usad at pag-abante ng Himagsikan.

Makikita rito ang tiwala ng Supremo sa kanyang sarili at ang kanyang pagiging realistiko at pragmatiko! Hindi ang *attribution* o *credit* o *recognition* ang kanyang iniisip, kundi ang Rebolusyon o alalaong baga'y ang Himagsikan!

Iyon ang pinakamahalaga sa kanya!

Ang mga Sentral na Etikal na Prinsipyo ng Dekalogo at Kartilya

Ayon kay Jim Richardson:

“The Tagalog words that resound loudest in the Kartilya, beyond doubt, are the equivalents of the Enlightenment’s defining watchwords: Liberty (Kalayaan), Equality (lahat ng tao’y magkakapantay), Fraternity (kayong lahat ay magkakapatid), Reason (Katuiran), Progress (Kagalingan), and Enlightenment itself (Kaliwanagan). Most, perhaps all, of these Tagalog equivalents had already been employed by ilustrado writers like Rizal and Del Pilar before the KKK was founded. **The revolutionary originality of the Katipunan lay not in its idiom, but in its objectives and its deeds.**”¹⁹

¹⁹ Jim Richardson, *The Light of Liberty*, 131. Sa manunulat na ito ang sukdulang pagdidiin.

Ang Konsepto ng Haring Bayang Katagalugan

Sa aming aklat na *Bayani at Heroe*, nasusulat ang mga sumusunod:

“Noong 1643, sa pag-aalsa dahil sa usapin sa lupa na pinangunahan ni Ladia, idineklara rin nito na siya di-umano ang “Hari ng mga Tagalog” (bagamat ayon sa mga ulat, siya ay mula sa Borneo at kamag-anak ni Raha Matanda). Nagapi ang pag-aalsa at si Ladia ay binitay. Ngunit ang pinakamahalagang katanungan ay:

“Saan naapuhap, nakuha ni Ladia ang prinsipyo o paniniwala o ideolohiya ng posisyon o katawagang “Hari ng mga Tagalog”?”

Doon kaya sa Borneo? O dito? O baka naman laganap ang konsepto at paniniwalang yan sa ilang bahagi o sa buong Timog-Silangang Asya? Maganda ring idiin na ang pag-aalsa ni Ladia ay naganap sa Pampanga. Mga Tagalog din ba sila -- noon pa man? Ito rin ba ang dahilan kung bakit noong Himagsikan ng 1896, ang Pampanga ay isa rin sa mga naunang lalawigan na nag-aklas at tumugon sa panawagan ng Supremo na humiwalay sa Espanya?

“Noong 1841, matapos na matagumpay na maipagtanggol ang kanilang kuta’t hanay at mapaatras nina Hermano Pule at kanyang mga kapanalig, sa tulong ng bayan, ang pwersang Kastila. Si Hermano Pule ay idineklara ng mga mamamayan ng lalawigan ng Tayabas (at mga karatig-bayan) na kanilang nasasakupan bilang “Hari ng mga Tagalog.”

“Ang kaibahan nina Ladia at Pule ay: samantalang ang una ang nagproklama sa sarili bilang “hari,” ang huli naman ay hinirang at binigyan ng nasabing katawagan ng bayan mismo. Ibig sabihin, ang bayan mismo ang naggawad ng karangalang ito!

“Muli, ang pinakamakabuluhang tanong ay:

“Saan nila kapwa nakuha, nasimsim at nadalumat ang prinsipyo at konsepto ng Hari ng mga Tagalog? Kapwa kaya nila nabasa o napag-aralan ang kuwentong bayan ni Bernardo Carpio?”

“Halos 240 taon, matapos ang mga pag-aalsa nina Ladia at ng Confradia de San Jose, itinatag, sa pamumuno ni Supremo Andres Bonifacio, kasama ng mga Anak ng Bayan ang KKK.

“Ginamit niya at makabuluhang trinansporma ang konsepto at dalumat ng “Hari” bilang pagtawag at taguri sa kabuuang pulitikal na mag-aalaga kay Inang bayan, ang Haring Bayang Katagalugan!

“Dito ay maliwanag na hindi mapapasubalian ninuman ang malalim na pag-iisip at pagtingin ng Supremo sa pagsimsim at pagdalumat sa mga umiiral na mga kaisipan, pananaw at pilosopiya na nasa loob ng mga kalooban ng Taong-Bayan at namamayani sa kanilang mga diwa, gunita at kamalayan na nakabatay sa ating mga paniniwala na panama’t-kalinangan ng ating mga ninuno na ang historikal, materyal at imperikal na salalayan ay walang dili iba kundi ang mahabang pahina ng mga pakikibaka, mga kabang-yamang karanasan, mga pagsisikap, pananalig, pag-asa’t paghihirap, gayundin ang kanilang mga simulain, pagmamahal at pag-ibig ng ating mga sinauna o mga naunang totoo at lantay na mga ninunong bayani’t mandirigma.

“Kalabisan nang sabihin pa, ngunit ang inobasyon at apropiasyon (paggagap/pagdalamat) ng Supremo. May pag-asa sa nasabing konseptong-bayan ay tunay na napakarebolusyonaryo na nagpapakita ng kanyang matining at malalim na pag-iisip. Ipinapakita rin ng kanyang makabuluhang akto, hindi lamang ang lawak ng kanyang pang-unawa, kundi ang kanyang panghinaharap na bisyon para sa kanyang mga Kababayan.

“Ito ay pinatutunayan ng ating madugo at marangal na kasaysayan!

“Bakit Haring Bayang Katagalugan ang tawag o taguri nina Supremo at mga ANB sa bayang ito?”

“Ito ay sapagkat sa pananaw ng Supremo at ng mga ANB, ang tunay na Hari ay ang Taong-Bayan mismo at ang Katagalugan ay binubuo ng lahat ng mga mamamayan na dito ay sumibol at tumubo.

“Batay sa sentral na pilosopikal at etikal na paniniwala, ideolohiya’t pananaw ng KKK, tayong lahat ay MAGKAKAPATID at ang tungkulin nating LAHAT ay ipaglaban at ipagtanggol ang InangBayan; na walang iba institusyong nag-aaalaga kundi ang Haring Bayang Katagalugan.

Ang Haring Bayang Katagalugan, alalaong ba ga’y walang iba, kundi ikaw at ako --- TAYONG LAHAT!”²⁰

Ang Konsepto ng Kalayaan Bilang Ugat ng Kaginhawahan

Naniniwala, kapwa ang Dekalogo at ang Kartilya na hindi kailanman magkakaroon ng Kaginhawahan ang Bayan kung hindi nito matatamo o mababawi ang Kalayaan na inagaw at ninakaw sa kanya ng mga dayuhan.

Kung pakasusuriin ang literatura ng Katipunan, makikita at masasabi nating magkakaugnay ang mga kaisipang dito ay namamayani, sapagkat ang katanayan --- binibigkis at pinagkakaisa ng iisang layunin at paniniwala ang nasabing mga akda!

Ayon kay Jacinto sa kanyang “Liwanag at Dilim:

“Ang kalayaan ng tao ay ang katuirang tinataglay na talaga ng pagkatao, na umisip at gumawa ng anumang ibiguin kung ito’y di nalalaban sa katuiran ng iba.”

Ibig sabihin, tayo ay may likas na katwirang tinataglay sa ating pagkatao. Dahil sa katwiran na nakabatay sa “wastong bait” ay siyang “ikinaiba” natin sa lahat ng mga nilalang.

Para kay Jacinto: hindi malaya ang isang tao kung siya ay walang PURI, KATUIRAN, DANGAL AT KAGALINGAN.

Ang nilalang na ito ay hindi tao, kundi isang hayop.

Para kay Jacinto: magkakaugnay ang KALAYAAN, KATUIRAN, AT KABUTIHANG-LOOB.

Ayon pa sa kanya, “kung kaya may katuiran ay dahil may kalayaan.”

²⁰ Tingnan ang *Tala ng Patnugot* sa aklat na *Talastasang BAKAS sa Facebook; Pamana ng Ika-19 na Dantaon: Pagtatakdang Pangkasaysayan; Bayani at Héroe sa Pagbubuo ng Bansa*, na nilahukan nina Michael Charleston B. Chua, Floro C. Quibuyen at Zeus A. Salazar *et al.*, (Quezon City: Bagong Kasaysayan, Inc./Bahay-Saliksikan ng Kasaysayan, 2017).

Mga mabubuting prinsipyo na tulad ng Kalayaan, Kaginhawaan, Pagkakaisang-Loob, Katwiran at iba pa na sentral na mga kaisipan at pilosopiya ng Katipunan ang namumutawi't nangingibabaw sa dalawang akda!

Sa Dekalogo (ng Supremo at gayundin sa Kartilya ni kapatid na Pingkian) ay makikita at masasabi nating walang pasubali na ito ay maihahambing sa mga kaisipang deontolohikal ng Alemang pilosopong si *Immanuel Kant* at gayundin ito ay maihahambing natin sa *Categorical Imperative* ng huli.

Maaari bang ipahayag na batay sa mga ito na ang Supremo at si Gat Emilio Jacinto ay sumusunod sa pamantayan o paniniwalang Deontolohikal?

Masasabi nating may malaking pagkakahawig ang mga ideya ng Katipunan sa ideya ng Alemang pilosopong si *Immanuel Kant*.

Pinanghahawakan kong may pagkakatulad o malalim na hawig ang mga aral ng kartilya sa kategorikal na imperatibo ng nasabing Alemang pilosopo.

Nasa ibaba ang pamosong pormulasyon ng Kategorikal na Imperatibo ni *Kant*:

1. Act only according to that maxim whereby you can at the same time will that it should become a universal law without contradiction.
2. Act in such a way that you treat humanity, whether in your own person or in the person of any other, never merely to an end, but always at the same time as an end.
3. Therefore, every rational being must so act as if he were through his maxim always a legislating member in the universal kingdom of ends.²¹

Kaagad na makikita ang malaking pagkakatulad at angking hawig ng *Kantianismo* sa mga moral na ideya at etikal na prinsipyo ng Katipunan.

Ikumpara ang Kategorikal na Imperatibo (KI) Bilang Una, sa Dekalogo (D) Bilang Ikalawa at Ikatlo:

II. Pakatandaang lagi na ang tunay na pag-ibig sa Dios ay siya ring pag-ibig sa Tinubuan, at iyan din ang pag-ibig sa kapwa.

III. Itanim sa iyong puso na, ang tunay na kahalagahan ng puri't kaginhawahan ay ika'y mamatay sa ikaliligtas ng Inang bayan.

Ikumpara din ang KI bilang Ikalawa sa D bilang Apat at Siyam:

IV. Lahat ng iyong mabuting hangad ay magwawagi kapag ika'y may hinahon, tiyaga, katwiran at pag-asa sa iyong inaasal at ginagawa.

IX. Ang sipag sa paggawa na iyong ikabubuhay at siyang tunay na sanhi ng pag-ibig, pagmamahal sa sarili, sa iyong asawa't mga anak, sa iyong kapatid at mga kababayan.

²¹ Immanuel Kant, *Groundwork on the Metaphysics of Morals* (1785), tagasalin, Lewis White Beck (*Foundations of the Metaphysics of Morals: Library of Liberal Arts*, 1959), 420-21, 427-29; 431-32.

Paghambingin din ang KI bilang Tatlo kumpara sa D bilang Sampu:

X. Parusahan ang sinumang masamang tao't taksil at purihin ang mabuting gawa...²²

Gayundin, ibig kong salungguhitan ang mga makabuluhang pahayag ng Supremo sa kanyang Sa Mga Marahas na mga Anak ng Bayan:

“Sa lahat ng ito, ng malubos ang kabanalan at kapurihan ng ating lahi, ng tanghalin ng Sandaigdigan ang kamahalan ng ating kalooban, ay huag nating tularan ang kalabang kastila sa pagkahamak ng asal na ugaling gamit sa pakikidigma, huag tayong makipaghamok sa kaibigan lamang pumatay, kundi sa pagtatangol ng Kalayaan ng ating Bayan...”²³

Ngunit ang kagyat na katanungan ay, paano natin ire-*reconcile* o pagkakasunduin ang mga probisyon at isinasaad ng Kartilya at Dekalogo sa tila “kontradiksiyon” o “paglabag” na kanilang mga ginawa’t isinakatuparan noong bago madiskubre at matapos mabulgar ang lihim na samahan?

Tingnan ang mga sumusunod:

- a. Dahil sa bagal ng pangangalap o pagkuha o pag-iipon ng mga armas na kakailanganin para sa Himagsikan ay inutusan ng Supremo ang mga katipon upang magnakaw ng mga armas sa *Maestranza*²⁴
- b. Ilang mga kasapi din ang nagnakaw ng mga types o titik sa *Diario de Manila* na kanilang ginamit para sa paglilimbag ng Pahayagang Kalayaan²⁵
- c. Nang mabatid ng mga kasapi ng Kataastasang Sanggunian na may posibilidad na maaaring may traydor o *chu-chu* sa samahan ay itiniwalag nila ang ilang mga miyembro, kahit pa hindi naman *conclusive* ang ebidensya laban sa mga ito.²⁶
- d. Napagkasunduan nina Supremo MayPag-asa, Pingkian at Pio (bilang mga kasapi ng tinatawag na “*Secret Chamber*”) na ipataw ang kamatayan kay talipandas na Padre Gil gawa ng mga kasalanan nito’t utang sa Bayan²⁷
- e. Pineke ng Supremo, kasama nina Jacinto, Guillermo Masangkay at iba pa ang pirma’t lagda ng mga ilustrado upang sila ay gipitin ng mga Kastila para sa ultimong layunin na sila ay makiisa, tumulong at umanib sa Katipunan²⁸
- f. Ginamit ng Katipunan ang pangalan ni Dr. Rizal bilang *Honorary President* ng samahan, kahit pa ito ay hindi naman alam ni Lolo Pepe.

²² Salin ng nasa wikang Kastila, mula sa aklat ni Hermenegildo Cruz: “Katungkulang Gagawin ng mga Anak ng Bayan”, sa Kartilyang Makabayan (Manila: S.P., 1922), 66-67.

²³ Pebrero o Marso ng 1897.

²⁴ Tingnan ang Teodoro Agoncillo, *Revolt*, 138, Tingnan din ang Leon Ma. Guerrero, *The First Filipino* (Manila: National Historical Commission, 1974), 418.

²⁵ Teodoro Agoncillo, *Revolt*. 81.

²⁶ Teodoro Agoncillo, *Revolt*, 77-78.

²⁷ Teodoro Agoncillo, *Revolt*, 132-33

²⁸ Kartilyang Makabayan MGA TANONG AT SAGOT UKOL KAY ANDRES BONIFACIO AT SA KATAASTAASANG KATIPUNAN NG MGA ANAK NG BAYAN na nagturo at nagakay sa Bayang Pilipino sa Paghihimagsik laban sa kapangyarihang dayo ni Hermenegildo Cruz (Maynila, S.P. 1922), 45-46, at Teodoro Agoncillo, *Revolt*, 146-147.

- g. Bukod sa kapangyarihang magtiwalag ng mga kasaping hindi gumaganap ng kanilang mga tungkulin ay ipinag-uutos din ng Kataastasang Sanggunian ang paglalagay ng larawan ng mga traydor sa kilusan sa isang pook²⁹.

Masasabing kontrobersyal, ngunit isinusulong ng manunulat na ito na ang mga aktong ito ay hindi lamang mga pulitikal at rebolusyonaryong mga hakbangin, kundi ginagabayan din ng etikal na mga prinsipyo. Ang pagiging marahas o payapa sa pakikidigma ay itinatakda din sa isang banda ng umiiral na kondisyon at pekulyar na sirkumstansyang ating pinapopookan at kinalalagyan.

Maitatanong justifiable o maipagtatanggol at katanggap-tanggap ba ang mga aktong ito?

Gayundin naman, makatwiran ba ang mga gawi/gawaing ito?

Maaari bang masabi na ang Supremo (at ang mga Katipunero) ay isang/o mga *Utilitarianists*?

Itinanong ko ito, sapagkat may hawig din sa paniniwala ng mga Utilitarianista ang ilang mga akto ng Supremo at mga Anak ng Bayan. Ang mga aktong ito ay yaong tinukoy ko sa itaas.

Kung ipagpapalagay nating *Utilitarianists* ang Supremo at si Pingkian, paano natin pagkakasunduin ang nasusulat sa Kartilya, sa Dekalogo at iba pang literatura ng Katipunan sa harap ng kanilang mga ginawa at isinagawa bago sumiklab ang Himagsikan at sa kasagsagan nito?

Ang Konsepto ng Kalayaan Bilang Ugat ng Kaginhawahan

Pinanghahawakan kong walang kontradiksyon o paglabag sa Kartilya o Dekalogo at sa mga akto ng Supremo at ng mga Anak ng Bayan. *Hindi nangangailangan ng hustipikasyon ang himagsikan, sapagkat ang pakikibaka para sa katarungan ay banal at marangal na aktitud at katangian ng isang tao na naghahangad lamang ng pagbabago.*

Ang mga nasusulat sa Dekalogo, sa Kartilya at iba pang mga panitikan ng Katipunan ay totoo na mga moral na alituntunin. Sila rin ay mga praktikal na gabay sa kung paano dapat gumaganap o umakto ang mga kasapi ng Katipunan, ngunit hindi ibig sabihin nito ay absoluto ang mga nasabing aral na hindi maaaring palawigin --- batay sa idinidikta ng sitwasyon at hinihingi ng pagkakataon.

Ang etikal na kaisipan ng Supremo ay mula sa Bayan at nakadepende sa sirkumstansyang umiiral! *Kaya naman hindi sumasang-ayon ang manunulat na ito sa napakakupot na pagtingin at reduksyonaryong pananaw ni Propesor Vicente Rafael na kesyo ang Katipunan di-umano:*

The secret society aimed primarily at regime change, not social change. It never had a program for addressing social inequities, only for instituting legal equality within the terms of Spanish civil law. Neither did it furnish a theory or an analysis of social conflicts.

²⁹ Jim Richardson, *The Light of Liberty*, 161.

Instead, the Katipunan offered moral exhortations à la Rizal, urging its members to lead virtuous lives.

As such, the Katipunan never planned to redistribute land or to democratize social relations. This would have been difficult, if not impossible, given that its leadership was made up of male, urban middle classes and provincial elites. Its revolutionary aims were thus limited to replacing the Spaniards on top with male Filipino leaders, and limiting, but not banishing, the Church's power by neutralizing the influence of Spanish friars (again, a standard liberal goal).³⁰

Kritika:

Sa kanyang “Ang Dapat Mabatid ng mga Tagalog” ay ipinagwika ng Supremo na: “Itinuturo ng katuwiran ang tayo’y umasa sa ating at huwag antayin sa iba ang ating kabuhayan. Itinuturo na katuwiran ang tayo’y magkaisang-loob, magkaisang-isip at akala at nang tayo’y magkaisa na maihanap ng lunas ang naghaharing kasamaan sa ating Bayan.” Ito ba ay mga moral exhortations lamang?

Naniniwala ako na sa panawagang ito ng Supremo na malunasan ang naghaharing kasamaan sa ating Bayan ay hindi lamang niya layon na mapataalik ang mga Kastila, kundi kinakailangan din ng pagbabagong loob ng lahat.

Samantalang sa usapin ng social inequalities, hindi ba’t ang pilosopiya ng Katipunan ay nakabatay sa pagtutulungan ng mga Anak ng Bayan o Bayanihan?

Hinggil naman sa paratang na kesyo nananawagan lamang ng institutional legal equality within the terms of Spanish civil law ang Katipunan, magandang itanong: ang pagkakaroon ba ng Katipunan ng Secret Chamber na may diskresyon at kapangyarihang magpataw ng kamatayan sa sinumang kalaban ng Bayan — yaon ba ay naaayon sa Spanish Civil Law?

Naaayon din ba sa Batas Kastila, kriminal man o sibil, ang pagsusulong ng madugong himagsikan o marahas na rebolusyon ng Katipunan?

Ang paggamit ba ng karahasan upang matamo ang nilalayon na kalayaan at kaginhawahan ng Bayan ay mga moral exhortations lamang?

Maliwanag na hindi nauunawaan ng nagparatang ang kanyang mga sinasabi. Ang debate pa ay hindi kung hanggang etika lamang ba ang Katipunan, kundi manapa — ano sa espesipiko ang etikal na paniniwala at pilosopiya nila.

Kung kaya naman walang pasubaling masasabi na si Supremo at kapatid na Pingkian o ang Katipunan ay kombinasyon ng dalawang etikal na kaisipan³¹ at sila ay umakto’t gumampan ng kanilang tungkulin batay sa hinihingi ng panahon at pagkakataon!

³⁰ Rafael, Vicente, “Revolutionary Contradictions” nasa *Introduction ng Luzon at War: Contradictions Philippine Society, 1892 – 1902*, Milagros C. Guerrero, (Manila: Anvil, 2015), p. 13.

³¹ Katunayan, iniabante ko rin sa papel na ito na bukod sa Kantianismo at Utilitarianismo ay may malalim ding batayan na ang Supremo ay ginagabayan o may kosepto rin ng Griegong Etikal na Birtud gawa nga ng kanilang masugid na panawagan sa lahat ng mga kasapi na magkaroon ng mabuting kalooban.

Ibig sabihin, may mga pagkakataon na naniniwala ang Supremo sa *the end justifies the means*, kung kinakailangan, ngunit may mga gawa o akto na kailanman ay hindi matatanggap ng Supremo, tulad halimbawa ng pagtataksil sa Katipunan, pagsisiwalat ng mga lihim nito at mga kauri nitong gawi --- anuman ang sitwasyon o kinakaharap na pagkakataon³².

Ang Etika ng Supremo ay kaisipang moral na nagmumula at batay sa Kabutihang-Loob tungo sa Pagkakaisang-Loob ng Buong Bayang Haring Katagalugan!

Mariing ginanap, dinalumat at trinansporma ng Supremo ang konsepto ng Haring Bayang Katagalugan upang pagkaisahin at pagbigkisin ang lahat ng mga Anak ng Bayan sa buong Sangkapuluan. Ito ay sa layong palayain si Inang bayan mula sa kuko ng mga dayuhan at ibalik ang Dangal at Kalayaan ng Bayan na siyang kinakailangan para sa Kaginhawahan ng lahat.

Maaari ba nating sabihin na ang Supremo ay naniniwala sa *Virtue-Ethics* ng mga sinaunang Griego?

Tugon:

Marahil, ngunit wala tayong ebidensya o batis na magpapatunay na nabasa ng Supremo ang mga akda ni *Aristotle*, ngunit hindi mapapasubalian na may sariling konsepto't pilosopiya si Andres Bonifacio ng Karakter o Kabutihang-Loob³³. Tadtad ang kanyang mga sulatin ng usapin sa Mabuting Kalooban, Mabuting Gawa, Katwiran at iba pang Birtud (*virtue*) ng Karakter na sentral na mga kaisipan o prinsipyo ng Pilosopiyang Griego.

Tingnan ang mga sumusunod:

“Itinuturo ng katuwiran, na huwag nating sayangin ang panahon sa pag-asa sa ipinangakong kaginhawahan na hindi darating at hindi mangyayari. Itinuturo ng katuwiran ang tayo’y umasa sa atin at huwag antayin sa iba ang ating kabuhayan. Itinuturo ng katuwiran ang tayo’y magkaisang-loob, magkaisang-isip at akala at nang tayo’y magkaisa na maihanap ng lunas ang naghaharing kasamaan sa ating Bayan.

“Panahon na ngayong dapat na lumitaw ang liwanag ng katotohanan; panahon nang dapat nating ipakilala na tayo’y may sariling pagdaramdam, may puri, may hiya at pagdadamayan.

Ngayon, panahon nang dapat simulan ang pagsisiwalat ng mga mahal at dakilang ani na magwawasak sa masinsing tabing na bumubulag sa ating kaisipan; panahon na ngayong dapat makilala ng mga Tagalog ang pinagbuhatan ng kanilang mga kahirapan.

³² *Justifiable* o maipagtatanggol ang paningin na ito para sa Supremo at sa mga Anak ng Bayan na patayin ang mga dayuhan at mananakop, ngunit naniniwala ako na hindi papayagan ng Supremo na patayin ang isang Kastila ng walang kalaban-laban o manggahasa ng Kastilang babae o patayin ang mga anak ng mga kaaway. Ibig ko ring salungguhitan na hindi pumapatay ang mga Katipunero ng Kastila dahil sa sila ay Kastila! Hindi rasista ang mga Katipon! Walang kinalaman ang pagkakastila ng mga kaaway, kung kaya sila pinapatay ng mga Katipunero; kundi dahil sa sila ay kaanib o kabahagi o kapanalig ng mga manlulupig. Ang Supremo mismo ay may dugong Kastila at maraming kasapi ng Katipunan ang may mga ninunong Kastila.

³³ Tingnan ang paglalarawan at paliwanag ng kaibahan ng mga Katipunero kumpara sa kontrarebolusyong pwersa ni Aguinaldo na inilarawan ni Propesor Rey C. Iletto. Tingnan ang Reynaldo Iletto, *Pasyon and Revolusyon* (Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1979), 184.

Tungkol sa testimonya ni Cenon Niclao. “The difference between the present Katipunan and the old revolution is this: the present Katipunan men don’t want to kill anybody; they want to abide by the law; they don’t want to get drunk; they want to be virtuous.”

Araw na itong dapat kilalanin na sa bawat isang hakbang natin ay tumutuntong tayo at nabibingit sa malalim na hukay ng kamatayan na sa ati'y inuumang ng mga kaaway.

“Kaya, O mga kababayan, ating idilat ang bulag na kaisipan at kusang igugol sa kagalingan ang ating lakas sa tunay at lubos na pag-asa na magtagumpay sa nilalayong kaginhawahan ng bayang tinubuan.”³⁴

Muli, sa Manihesto ng Supremo: “Sa Marahas Na Manga Anak Nang Bayan”³⁵

“Kaya mga kapatid, igayak ang loob sa pakikipaglaban at paasaasahan ang pagtatagumpay, sapagka't na sa atin ang tunay na katuiran at kabanalang gawa; ang kastila, iyang kasuklamsuklam na lahing dito'y napasuot, ang tanging ipinaglalaban, ay ang maling katuirang panggagaga at panlulupig dito sa di nila bayan.

“Sa lahat ng ito, ng malubos ang kabanalan at kapurihan ng ating lahi, ng tanghalin ng Sandaigdigan ang kamahalan ng ating kalooban, ay huag nating tularan ang kalabang kastila sa pagkahamak ng asal na ugaling gamit sa pakikidigma, huag tayong makipaghamok sa kaibigan lamang pumatay, kundi sa pagtatangol ng Kalayaan ng ating Bayan, at abutin sa mahigpit na pagkakayakap nating mga anak ng Bayan, ay maihiyaw ng buong lakas na Mabuhay! Mabuhay! Ang Haring Bayang Katagalugan!”

Konklusyon:

Ano kung gayon ang Etikal na Pundasyon ng Supremo at uri niya ng pagiging Rebolusyonaryo o Manghihimagsik?

Tugon:

Nasabi ko na sa itaas at ibig kong muling ipahayag ng direkta na ang Moral o Etikal na kaisipan ng Supremo ay taal o likas sa kanya na nakita't naapuhap niya mula sa Bayan at ito'y kanyang pinaunlad gawa ng kanyang marubdob at masinop na pag-aaral ng mga lokal na literatura sa Bayang ito at gayundin naman ng literatura ng Kanluran na pumapatungkol at tumatalakay sa Rebolusyon o Himagsikan.

Tahasan kong sinasabi na nagawa ng Supremo na pagsanibin ang iba't-ibang sosyo-politikal na pilosopiya at etikal na prinsipyo buhat sa kanyang mga naranasan, nabasa at natuklasan mula ng kanyang itinatag ang Katipunan, hanggang sa pagpapalakas nito at ito'y nagtuloy-tuloy hanggang umabot sa pagsiklab ng Himagsikan.

Ang rebolusyonaryong ambag ng Supremo sa kaisipan at kasaysayan ay ang kanyang masinop at mahusay na pagsasanib, pagdalumat at mariing paggagap ng mga kamalayan, pilosopiya, paniniwala at mga kaisipan na namamayani at namumukad sa kaloob-looban ng mga Kalooban ng mga Taong-Bayan.

Ito ay eksakto sa paninindigan at paningin ni Propesora Teresita “Tet” Maceda³⁶:

“Para kay Bonifacio, ang kolektibong karanasan ng taumbayan ang malakas na patibay sa kawalang-pag-asa na may reporma pang magaganap sa ilalim ng kaayusang kolonyal. Hindi lamang isang retorikal na paraan ang apat na beses na pag-uulit ng mga salitang: “Ytinuturo ng katuiran.” Sa halip, paggiit ito sa rebolusyon bilang

³⁴ Ang Dapat Mabatid ng mga Tagalog (1896).

³⁵ Inaangkin ko ang mga pagdidiiin.

³⁶ *Professor Emeritus* sa Unibersidad ng Pilipinas, Departamento ng Filipino at Panitikan ng Pilipinas.

tanging lohikal at makatwirang aksyon. Kailangan ding idiin na sinasaklaw ng salitang *katuiran* ang tama at makatwiran.

Sa kontekto ng pakahulugan ng salitang katuiran sa panahong iyon, ang rebolusyon, kung gayon, ang paraan ng pagtuwid sa mga kabaluktutang dulot ng kolonyalismo at ng pagbalik sa bayan sa tamang landas. Malinaw na hindi lamang ekonomikong kalagayan ang kaginhawahan. Ito ay ang pangkalahatang kondisyon ng kapanatagan, katiwasayan at kabutihan na nararapat at makatwiran sa sinumang taong nabubuhay. Ang pag-iral ng kalagayang ito sa lipunan ang nagtatakda sa kaganapan ng isang bayan.”³⁷

Ang kanyang apropiasyon at/o transpormasyon ng konsepto ng Haring Bayang Katagalugan, bilang primero unong elemento upang pagbigkisin at pagkaisahin ang buong kapuluan at ang Lahat --- iisang diwa, iisang layon, iisang kaluluwa para sa Kalayaan at Kaginhawahan ng buong Bayan ay hindi lamang tunay na kapuri-puri, kahanga-hanga, kundi walang pasubali na tunay na isang mapaghimagsik na bisyong panghinaharap at mapagpalayang rebolusyonaryong pilosopiyang-etikal!

Ang Supremo ay isang Kumpletong Rebolusyonaryo at may komprehensibong pananaw hinggil sa Etika, Etika na siya mismo ang bumuo at nagpanday buhat sa iba’t-ibang mga batis, ambag, halaw, sipi, inspirasyon at elemento buhat sa atin, panloob at mula sa labas, Kanluranin.

Sa aking pangwakas, hayaan po ninyong sipiin ko at malayang isalin sa ating wika ang mga makabuluhang pangungusap mula kay Propesora Christine Korsgaard³⁸:

“Ang pagsiklab ng Himagsikan ay pamamayani ng ating moralidad, gayundin ng ating buong pagkatao. Tayo ang panginoon ng ating sariling pamamanginoon, tayo ang may kontrol at kapangyarihan ng ating sariling kagustuhan o layon. Hindi mawawala ang ating lakas gawa ng ating pagiging mga tao, sapagkat batid natin kung kailan dapat lumaban at mag-aklas. Ang rebolusyonaryo o manghihimagsik ay hindi nagiging malakas at malaya sa tuwing tatanganan niya ang kanyang sandata. Sa halip ay pinatutunayan niya sa ating lahat na siya ay malaya na noon pa. Ito ay sapagkat ang batas ng moralidad ay kanyang sariling batas at siya’y hanggang makihamok at makibaka para sa kanila. Ang agam-agam at pangambang likha ng antimonya ay wasak na. Walang itinuturo sa atin ang Rebolusyon o ang Himagsikan, manapa kundi ang bagay na matagal na nating batid, at ito ay ang katotohanan: na ang mabuti, marangal at malayang tao ay dili baga’t iisa.”³⁹

³⁷ Teresita Gimenez-Maceda, “Diskursong Katipunan sa Kaginhawahan: Pag-ugat at Pagyabong ng mga Kilusang Panlipunan” sa Consuelo J. Paz, *Ginhawa Kapalaran Dalamhati Essays on Well-Being, Oportunity/Destiny and Anguish* (Quezon City: University of the Philippines Press, 2008), 52. Sa akin ang mga sukdulang pagdidiin.

³⁸ Propesora ng Pilosopiya, Unibersidad ng Harvard. Sa akin ang mga sukdulang pagdidiin.

³⁹ The moment of revolution is a vindication of morality, and so of our humanity. We are masters of our own self-mastery, in control of our self-control. Being human is not sapping our strength, for we still know when to fight. The revolutionary does not become strong and free when he picks his gun. Instead, he proves to us that he’s been free all along. It is because the laws of morality are his own laws that he is finally prepared to fight for them. The doubt created by the antimony is dispelled. Revolution teaches us nothing but what we have known all along: that the good and the free person are one and the same. Tingnan, “*Kant On The Right to Revolution*”, makikita sa **Reclaiming the History of Ethics** (Cambridge University Press, 1997), 323.

SANGGUNIAN

- Agoncillo, Teodoro A., *The Revolt of the Masses*. Quezon City: University of the Philippines Press, 2002.
- Almario, Virgilio S. *Panitikan ng Rebolusyon (g 1896) Isang Paglingon sa Katipunan ng mga Akda nina Bonifacio at Jacinto*. Manila: Pambansang Komisyon para sa Kultura at Sining, 2013.
- Buehler, Soledad Borromeo, *Scripted by Men not by Fate: Andres Bonifacio in Cavite*. Quezon City: University of the Philippines Press, 2017.
- Cristobal, Adrian E. *The Tragedy of the Revolution*. Quezon City: The University of the Philippines Press, 2005.
- Cruz, Hermenegildo, *Kartilyang Makabayan*. Manila: S.P., 1922.
- De Vega, Jose Mario D. (Katuwang na Patnugot). *Talastasang BAKAS sa Facebook, Pamana ng Ika-19 na Dantaon: Pagtatakdang Pangkasaysayan; Bayani at Héroe sa Pagbubuo ng Bansa*. Quezon City: Bagong Kasaysayan, Inc./Bahay-Saliksikan ng Kasaysayan, 2017.
- Gripaldo, Rolando M. *Liberty and Love: The Political and Ethical Philosophy of Emilio Jacinto*, Manila: De La Salle University Press, 2001.
- Guerrero, Ma. Leon, *The First Filipino*. Manila: National Historical Commission, 1974.
- Guillermo, Ramon, *Ang Makina ni Mang Turing*. Quezon City: University of the Philippines Press, 2013.
- Ileto, Reynaldo C. *Pasyon and Rebolusyon*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1979.
- Javellana, Rene B. *Morality, Religion, and the Filipino* Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 1994.
- Joaquin, Nick, *A Question of Heroes*. Makati: Ayala Museum, 1977.
- Kant, Immanuel, *Groundwork on the Metaphysics of Morals (1785)*, tagasalin, Lewis White Beck Foundations of the Metaphysics of Morals: Library of Liberal Arts, 1959
- Korsgaard, Christine, *Kant on The Right to Revolution* nasa *Reclaiming the History of Ethics*: Cambridge University Press, 1997.
- Le Roy, James, “*The Philippines, 1860 – 1898 --- Some Comment and Bibliographical Notes*,” sa Emma Blair at James Alexander Robertson (mga patnugot), *The Philippine Islands 1493-1898*, LII.
- Majul, Cesar A. *The Political and Constitutional Ideas of the Philippine Revolution*. Quezon City: University of the Philippines Press, 1996.

Mojares, Resil B., *Interrogations in Philippine Cultural History The Ateneo de Manila Lectures*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2017.

Morga, Antonio de, *Sucesos de las Islas Filipinas*. Mexico, 1910.

Paz, Consuelo J (editor). *Ginhawa Kapalaran Dalamhati Essays on Well-Being, Opportunity/Destiny and Anguish*. Quezon City: University of the Philippines Press, 2008.

Rafael, Vicente, “*Revolutionary Contradictions*” *nasa Introduction ng Luzon at War: Contradictions Philippine Society, 1892 – 1902*, Milagros C. Guerrero, Manila: Anvil, 2015.

Reyes, Isabelo de los, *The Religion of the Katipunan*. Manila: National Historical Institute, 2009.

Reyes, Jun Cruz, *Etsa-Purvera*. Quezon City: University of the Philippine Press, 2000.

Richardson, Jim, *The Light of Liberty Documents and Studies on the Katipunan*. Quezon City: Ateneo de Manila University Press, 2013.